

IOANNIS G. KOUREMBELES

**HRISTOLOGIA SFÂNTULUI ROMAN MELODUL
ȘI IMPORTANȚA EI SOTERIOLOGICĂ**

Traducere din limba neogreacă și notă introductivă de
ALEXANDRU PRELIPCEAN

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Editura DOXOLOGIA
Iași, 2018

CUPRINS

Cuvânt înainte la ediția românească	9
De la istorie la teologie sau despre hristologia Sfântului Roman Melodul și importanța ei soteriologică	11
Notă cu privire la traducere	23
Abrevieri	27
Prolog	31
Introducere	33
A. Elemente referitoare la viața și opera Sfântului Roman Melodul	33
1. Viața Sfântului Roman	33
2. Roman și condacul	37
3. Condacele cercetate	46
4. A fost Roman numai melod?	50
B. Cadrul istorico-dogmatic	57
1. Despre o „gândire neocalcedoniană”?	57
2. Orientările actuale în susținerea Calcedonului de către Ortodoxia post-calcedoniană în cadrele polemicii sale antieretice	66
3. Problematika direcțiilor teologice	75
I. Premisele și cadrul hristologiei lui Roman	79
A. Izvoarele hristologiei lui Roman și importanța lor	79
1. Iustinian	79
a) Elemente generale privind relația existentă între Roman și politica religioasă a lui Iustinian	79
b) Erminia de până acum a influenței lui Iustinian asupra lui Roman și presupunerile ei eronate	88
2. Vasile al Seleuciei	106
B. Polemica antieretică a lui Roman	127
1. Evaluarea de până acum a polemicii antieretice și caracterul ei	127
2. Lupta lui Roman împotriva arianismului	129

a) Elementele istorico-dogmatice	129
b) Polemica referitoare la arianism a lui Roman	134
c) Polemica lui Roman împotriva agnosticizmului	152
3. Lupta lui Roman împotriva apolinarizmului și a eutihianizmului	164
4. Lupta lui Roman împotriva nestorianizmului	189
a) Elemente caracteristice ale luptei lui Roman împotriva nestorianizmului	190
b) Apostolul Petru în condacele romaneice	199
II. Conținutul hristologic al condacelor lui Roman	227
1. Interpretarea tipologică a Vechiului Testament și hristologia „plinirii în Hristos” (ή έν Χριστώ πλήρωση) ...	227
2. Modelele hristologice caracteristice în condacele romaneice	235
a) Adam-Hristos	235
b) Moise-Hristos	238
c) Alte modele hristologice reprezentative care se referă la viața lui Hristos	239
d) Interpretările tipologice care caracterizează terminologia hristologică a lui Roman	245
i. Cei trei tineri în cuptor	246
ii. Mana [din ceruri]	248
iii. Jertfa lui Avraam	250
iv. Iona	255
v. Structuri tipologice	257
3. „Unul din Treime” (εις της Τριάδος) în condacele romaneice	259
4. Taina dumnezeieștii Întrupări	276
a) Forme hristologice	283
i. Forma îmbrăcării	286
ii. Forma <i>arătat-nevăzut</i> (φαινόμενο[ς]-κεκρυμμένο[ς]) și <i>văzut-înțeles</i> (όρώμενον-νοούμενον)	288
iii. Modul sălășluirii Cuvântului în Fecioara Maria	293
5. Unitatea Persoanei și comunicarea însușirilor firilor lui Hristos	303
a) Problematika dogmatică	303
b) Popularizarea problematicii dogmatice	306

III. Importanța soteriologică a hristologiei lui Roman	327
A. Starea de cădere a omului	327
1. Căderea omului	327
2. Diavolul și omul căzut	329
B. Hristos și mântuirea omului	334
1. Imboldul și scopul Întrupării Logosului	334
2. Problema <i>necesității economiei</i> în Hristos și mântuirea neamului omenesc	347
a) <i>Iconomia</i> în Hristos pentru noi, în condacele lui Roman	352
b) Problema Pătimirii lui Hristos	360
c) Biruința lui Hristos asupra iadului și mântuirea neamului omenesc	378
3. Importanța soteriologică a lipsei de păcat a lui Hristos	387
a) Hristos, „Viața enipostaziată”	387
i. Zămislirea <i>fără de sămânță</i> și Nașterea Logosului din Fecioară	390
ii. Lipsa de păcat și Pătimirile lui Hristos	394
b) Susținerea <i>dublei deofințimi</i> a lui Hristos și clarificările ei soteriologice	400
C. Trăirea tainică a mântuirii în Hristos: „cei de lut arzători” (οι πηλινοι πυρρινοι)	410
Epilog	417
Bibliografie	419
Indice scripturistic	435

Cuvânt înainte la ediția românească

Lucrarea mea de doctorat despre *Hristologia Sfântului Roman Melodul și importanța ei soteriologică* a fost evaluată în anul 1998 drept *excelentă* (ἄριστα) și poate fi consultată în limba greacă în cadrul Bibliotecii digitale a Arhivei naționale a tezelor de doctorat. Ea constituie lucrarea mea mult iubită și sunt dator să spun că niciodată de atunci nu am încetat să colecționez orice element bibliografic referitor la cercetarea marelui imnograf.

Propunerea domnului teolog Alexandru Prelepcean de a traduce lucrarea mea a fost pentru mine o bucurie, nu numai pentru faptul că acesta studiu despre hristologia marelui imnograf al Bisericii Ortodoxe va fi accesibilă și teologilor români contemporani, ci și pentru că exprimarea operei mele a descoperit un *traducător-romaneic* care s-a consacrat teologiei textelor imnografice cu o acrivie științifică deosebită. Sper, așadar, că această bucurie bivalentă va contribui la întreținerea interesului comun și a iubirii pe care o au cercetătorii contemporani pentru scrierile patristice și va renaște dragostea autorilor pentru instrumentele de cercetare ale unei tradiții veșnice care are drept subiect enipostaziat pe Hristos. Accentuez în cele de față că titlul lucrării (*Hristologia Sfântului Roman Melodul...*) vizează exprimarea unei hristologii eclesiastice prin unelte expresive și prin provocările epocii lui Roman. Prin urmare, titlul nu vizează o teorie hristologică autonomizată, conformă paradigmelor teologice ale epocii noastre, unde teologul (chiar și cel care se consideră eclesiastic) individualizează teologia pentru a se autopropune.

În vederea dezvoltării corpusului special al lucrării trebuiau să fie elucidate problemele istorico-dogmatice caracteristice, precum cea a înțelegerii corecte a neocalcedonismului, temă care a constituit mai târziu subiectul unei alte monografii de-a noastră (în acest moment se găsește în curs de traducere în limba germană). În orice caz, în acest cadru ermeneutic, în conformitate cu direcțiile istorico-dogmatice, trebuia să fie dezvoltate fațetele exprimării hristologice a lui Roman, care, desigur, nu sunt statice și nu se închid în exprimări tehnico-terminologice. Aceasta a fost și sarcina dificilă [a tezei]: să se găsească acele chei care ne-ar fi descoperit fundamentul dogmatic al cuvântului poetic. Am luat în calcul opiniile noilor cercetători și, desigur, părerile opuse care nu doreau să recunoască aspectul teologic al lucrării romaneice.

Într-adevăr, dacă cineva se izolează în cercetarea filologică mărginită a cuvântului teologic romaneic, fără să vadă descrierea imnografică a vieții liturgice ca viață mântuitoare în Hristos, atunci pierde legătura cuvântului romaneic. Pentru aceasta, deci, cercetarea hristologică este legată în mod nedespărțit de perspectiva soteriologică. În cadrul acesta s-a mișcat și cercetarea exprimării poetico-teologice a marelui Melod și sfânt al Bisericii Ortodoxe.

Sper, așa cum mereu o fac atunci când am ocazia să vorbesc despre „Melodul melozilor”, ca încercarea mea, precum și cea a colegului-traducător al ediției de față, să însuflețească iubirea cercetătoare față de Roman, poetul teolog, dar și față de Roman ca sfânt al Bisericii, căruia i se cuvine înălțarea unei biserici cu icoane inspirate din lucrările sale.

Tesalonic, 20 iulie 2016

La prăznuirea Sfântului și slăvitului Proroc Ilie Tesviteanul

Prof. dr. Ioannis G. KOUREMBELES

De la istorie la teologie sau despre hristologia Sfântului Roman Melodul și importanța ei soteriologică*

δός μοι λόγον, Λόγε·
μὴ σιγῶν παρέλθης με

Această lapidară introducere, ce poate fi percepută fără îndoială drept o recenzie asupra prezentei teze de doctorat a profesorului Ioannis G. Kourembeles, țintește în primul rând să explice celui neavizat problematica spinoasă din jurul teologiei Sfântului Roman, marele Melod și imnograf al lumii bizantine din secolul al VI-lea.

În ceea ce privește cercetarea romaneică, trebuie amintit că ea a pornit, în mod timid, în secolul al XIX-lea, când au fost editate primele sale condace¹, iar multe dintre interogațiile acelei perioade erau legate, în mod special, de biografia

* Prezenta introducere a fost publicată inițial în: *Orthodoxia*, SN, VIII (2016), 3, pp. 273-279 (n.trad.).

¹ Vezi în ordine cronologică: J.B. PITRA, *Hymnographie de l'Église grecque*, Roma, 1867; M. PARANIKAS/ W. CHRIST, *Anthologia graeca carminum christianorum*, Lipsiae, 1871, pp. 91 (*Condacul de la Nașterea Domnului*), pp. 131-140 (*Imn la cei 12 Apostoli*) [*Imnul Acatist*, pp. 140-147, notat ca fiind al patriarhului Serghie]; J.B. PITRA, *Analecta Sacra Specilegio Solesmensi parata*, t. I, Paris, 1876, pp. 1-241 (29 imne); *IDEM*, *Sanctus Romanus veterum melodorum princeps. Cantica sacra ex codicibus mss. Monasterii S. Johannis in insula Patmo primum in lucem ed. J.B. Pitra, anno Jubilaei Pontifici*, Roma, 1888 (3 imne); K. KRUMBACHER, „Studien zu Romanos”, în *Sitzungsberichte der philos.-philol. und histor. Klasse der klg.bayer. Akademie der Wissenschaften*, München, 1898, Bd. II, heft I, pp. 69-268; *IDEM*, „Umarbeitungen bei Romanos. Mit einem Anhang über das Zeitalter des Romanos”, în *Sitzungsberichte der philos.-philol. und histor. Klasse der klg.bayer. Akademie der Wissenschaften*, München, 1899, Bd. II, heft I, pp. 1-156.

Sfântului Roman și de plasarea sa în cadrul perioadei împăratului Anastasie. Publicarea de către Ath. Papadopoulos Kerameus (1909)² a pasajului din *Minunile Sfântului Artemie*, care sublinia că monahii din vremea împăratului Heraclie (610-641) cântau la chilii condacele lui Roman³, a *calmat* spiritele entuziastice, care doreau insistent plasarea lui Roman în secolul al VIII-lea, în vremea lui Anastasie al II-lea (713-715). Dacă situația biografică a fost stabilită în mare măsură și în rândul patrologilor a fost acceptată încet-încet o linie comună – deși au continuat să existe voci care au *deschis* alte probleme biografice, precum identitatea iudaică a provenienței lui Roman⁴ sau influența spațiului siriac asupra operei sale⁵ –, aspectele

² Vezi: A. PAPADOPOULOU-KERAMEUS (ed.), *Varia Graeca Sacra*, Sankt-Petersburg, 1909. O nouă ediție a acestor *Minuni*, vezi la: Virgil S. CRISAFULLI/ John W. NESBITT (ed.), *The Miracles of St. Artemios: a Collection of Miracle Stories by an anonymous author of seventh-century Byzantium*, Leiden-New York-Cologne, 1997.

³ Vezi: S. CRISAFULLI/ John W. NESBITT (ed.), *The Miracles of St. Artemios...*, p. 114 (6-8): „μέχρι του νῦν οὗτος ἐν τοῖς χρόνοις τῆς βασιλείας Ἡρακλείου, διαφαιούσης τῆς ἡμέρας τοῦ γενεσίου τοῦ ἁγίου Προδρόμου, ἐσυλήθη...”.

⁴ Vezi: Ἀλεξάνδρου Σ. ΚΟΡΑΚΙΔΟΥ, *Τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ. Συστηματικὴ ἔρευνα τοῦ θέματος ἐκ τῶν πηγῶν καὶ ἐκθέσις τῶν ἀντισημιτικῶν στοιχείων τῶν κοντακιῶν*, Ἀθῆναι, 1971 (republicare în *Τὰ περὶ τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Μελετήματα*, ἔκδοσις συμπληρωμένη, Ἐκδόσεις Π. Πουρναγῶ, Θεσσαλονίκη, 2002, pp. 321-381).

⁵ În această direcție merită amintite contribuțiile lui: William L. PETERSEN, *The Diatessaron and Ephrem Syrus as Sources of Romanos the Melodist*, col. „Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium”, 475, (Subsidia 74), Louvain, 1985; *IDEM*, „Romanos and the Diatessaron: Readings and Method”, în *New Testament Studies*, XXIX (1983), 4, pp. 484-507; *IDEM*, „The Dependence of Romanos the Melodist upon the Syriac Ephrem: Its Importance for the Origin of the Kontakion”, în *Vigiliae Christianae*, XXXIX (1985), 2, pp. 171-187 [republicat în Elisabeth A. LIVINGSTONE (ed.), *Studia Patristica*, vol. XXVIII (1990), 4, pp. 274-281]; și ale lui: Sebastian BROCK, „From Ephrem to Romanos”, în Elisabeth A. LIVINGSTONE (ed.), *Studia Patristica*, vol. XX (1989), pp. 139-151; *IDEM*, *From Ephraem to Romanos. Interactions between Syriac and Greek in Late Antiquity*, col. „Variorum Collected Studies Series”, 664, Aldershot, Ashgate, 1999 etc.

privind teologia romaneică aveau încă de suferit din cauza opiniilor unilaterale sau ale unor prejudecăți provenite din ambele medii (atât cel oriental, cât și cel occidental). Evident, astfel de opinii nu au fost depășite nici astăzi, de vreme ce părerile provenite prin diferite filiere... *sunt libere să circule!*

Prezenta teză de doctorat, susținută în anul 1998 la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Tesalonic, sub coordonarea profesorului Georgios Martzelos, a fost „prefațată” de alte câteva teze ce tratează atât aspecte teologice romaneice, cât și filologice. Mai exact, cele șase teze de doctorat⁶, precedente contribuției hristologice aduse de Ioannis G. Kourembeles, actualmente profesor la Facultatea de Teologie din Tesalonic⁷, s-au concentrat atât pe evaluarea strictă a problematicii teologice a condacelor romaneice (R.J. Schork, A.

⁶ Vezi, în ordine cronologică: R.J. SCHORK, *The Sources of the Christological Hymns of Romanos the Melodist*, Oxford University Press, 1957; ΝΙΚΟΛΑΟΥ Α. ΛΙΒΑΔΑΡΑ, *Τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος τῶν ἀγιολογικῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ*, Τυπογραφεῖον Μηνᾶ Μυρτίδη, Αθήναι, 1959; ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Σ. ΚΟΡΑΚΙΔΟΥ, *Ἡ περὶ τοῦ λόγου θεολογία τῶν κονδακίων Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ*, Ἐκδόσεις Ἰωνία, Αθήνα, 1973 (republicare în *Τὰ περὶ τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Μελετήματα*, pp. 15-231); José GROSIDIER DE MATONS, *Romanos le Mélode et les origines de l'hymnographie byzantine*, Lille, 1974 (republicată sub titlul: *Romanos le Mélode et les origines de la poésie religieuse à Byzance*, Préface de Paul Lemerle, Collection dirigée par Charles Kannengiesser, Edition Beauchesne, Paris, 1977); R.J. REICHMUTH, *Typology of the Genuine Kontakia of Romanos the Melodist*, Univ. of Minnesota, 1975; Paolo ZANNINI, *I „Kontakia” di Romano il Melode sull’annunciazione: contenuti e fonti*, Pontificium Istitutum Orientale, Roma, 1997. În același an în care prof. I.G. Kourembeles și-a susținut teza (1998), în Londra, a fost susținută teza lui Niki J. TSIRONIS, *The Lament of the Virgin Mary from Romanos the Melode to George of Nicomedia*, Departament of Byzantine and Modern Greek Studies, King’s College London.

⁷ Despre activitatea prof. Ioannis G. Kourembeles, vezi nota noastră introductivă la volumul: *Viziunea teologică a Sfântului Roman Melodul. Opinia istorico-dogmatică contemporană și teologia poetică*, col. „Patristica”, seria *Studii*, 4, Editura Doxologia, Iași, 2013, p. 13, nota 1. În afara lucrărilor menționate în 2013, prof. Kourembeles a mai publicat următoarele titluri (în ordine cronologică): *Δῶσ’ μου λόγο, Λόγε. Μελέτες λόγῳ*

Korakidis, R.J. Reichmuth), cât și pe analiza biografiei și imnelor marelui Melod și propunerea unor noi ediții critice ale acestora (J. Grosdidier de Matons, N. Livadaras, P. Zannini).

Cea de-a treia teză de doctorat din spațiul elen, după cea a lui N. Livadaras și a lui A. Korakidis, *Hristologia Sfântului Roman Melodul și importanța ei soteriologică* (în originalul grecesc: *Η Χριστολογία του Ρωμανού του Μελωδού και η σωτηριολογική σημασία της*) regândește planul istorico-dogmatic în care a activat Melodul bizantin și modul în care *hristologia neocalcedoniană* a fost transpusă, prin versurile și muzica lui Roman, adunării eclesiastice. Prin acest plan, lucrarea de față se circumscrie primei tendințe cunoscute în cadrul tezelor de doctorat închinată lui Roman. În mod evident, o astfel de lucrare încearcă, pe de o parte, să umple un gol în literatura de specialitate internațională⁸, iar pe de altă parte:

să prezinte celui cu adevărat interesat starea cercetării despre problema izvoarelor lui Roman în relație cu originea condacului, problemă care există și astăzi, desigur, în afară de paternitatea Imnului Acatist, care preocupă din vremuri pe cercetători, fără o rezolvare acceptată în spațiul larg. Credem, de altfel, că în cercetarea temei noastre poate să se accentueze mai bine rolul și importanța teologiei în condacul romaneic [...]⁹.

Partea *introdactivă* (pp. 14-51) atrage atenția prin inserarea mai multor planuri ermineutice: problematica biografică și

θεολογίας, Εκδόσεις Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2013; *Θεολογία και θρησκεία εν μέσω της θρησκευτικής αποκλειστικότητας του χριστιανικού μονοθεϊσμού ενώπιον της σχετικοποίησης των πάντων*, Εκδόσεις Δέσποινα Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2014; *Θεοδικία εν οὐτοπία. Στοιχεῖα σύγχρονης ἀνατομίας τοῦ κακοῦ καὶ θεολογικός διάλογος μέ τις ἀπόψεις τοῦ J.B. Metz*, Εκδόσεις Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2014.

⁸ Ιωάννη Γ. ΚΟΥΡΕΜΠΕΛΕ, *Η Χριστολογία του Ρωμανού του Μελωδού και η σωτηριολογική σημασία της*, διατριβή επί διδακτορία, Θεσσαλονίκη, 1998, p. 10.

⁹ Ιωάννη Γ. ΚΟΥΡΕΜΠΕΛΕ, *Η Χριστολογία...*, p. 23.